

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

ماهیت ایمان از دیدگاه اشاعره، معتزله و امامیه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش؛ کلام اسلامی

نگارش؛ سید ضمن علی شاه نقوی

استاد راهنما؛ ابوالفضل روحی

استاد مشاور؛ حجة الاسلام و المسلمین ابوالحسن غفاری

اسفند ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت:

۲۴۰

تاریخ ثبت:

☒ مسؤلیت مطالب مندرج در این پایان نامه، به عهده نویسنده

می باشد.

☒ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلا اشکال است و

نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم

اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر

بس از حمد و سپاس فراوان به درگاه ایزد منان و سلام و درود بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و ائمه اطهار علیهم السلام، بر خودم لازم می‌دانم از زحمات فراوان استاد محترم راهنما آقای ابوالفضل روحی (دامت برکاته) و استاد محترم مشاور حجة الاسلام والمسلمین آقای ابوالحسن غفاری (دامت عزه) که با راهنمایی‌های راه‌گشا و مشفقانه‌شان بنده را در مراحل مختلف تدوین این رساله یاری رسانده‌اند، صمیمانه سپاس و تشکر می‌کنم و توفیقات الهی را برایشان خواستارم همچنین از مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی بویژه از مسئولین و دست‌اندرکاران مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی، (گروه فلسفه و کلام، واحد پایان‌نامه و ...) که زمینه تحصیلات علوم دینی را، با خلوص نیت، و به قصد رشد و شکوفایی جهان اسلام و در راستای خدمت به علوم اهل بیت علیهم السلام فراهم کرده‌اند کمال تشکر و قدرانی را دارم و سایه رهبر عظیم‌الشان‌مان حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (دامت برکاته) را بر سر حوزات علمیه و جهان اسلام مستدام بدارد. انشاء الله.

اهداء

سطوری را که در این رساله نوشته‌ام با خلوص نیت و خدمت به حق و حقانیت نگاشته‌ام تقدیم به روح مطهر و منور حضرت فاطمة الزهرا سیده نساء العالمین (سلام الله علیها) و روح والد گرامی می‌نمایم که اصلی‌ترین مشوق من در راه فراگیری علوم آل محمد علیهم السلام بودند.

چکیده

این پژوهش، تحت عنوان ماهیت و حقیقت ایمان از دیدگاه اشاعره، معتزله و امامیه تدوین یافته است. در آن سعی شده با محور قرار دادن آیات و روایات استفاده شده است، که در مقوله ایمان: ماهیت ایمان، ایمان و عمل، ایمان و اسلام، ایمان و یقین، نقصان و زیاده ایمان و مراتب ایمان، مورد تبیین و بررسی قرار گیرد، چون مسئله ایمان از عمده مسائل کلامی است که بین متکلمان فرقه‌های مختلف اسلامی مورد اختلاف واقع شده بوده بنابراین ایمان نهالی است که در زمین دل آدمی می‌روید و اگر از چشمه اعمال صالح آبیاری شود، درختی تومند خواهد شد که بر تمام زوایای جان آدمی سایه می‌گسترده، تردیدی نیست که تاریخ انسان با ایمان گره می‌خورد که انسان را تعالی و سعادت و تکامل می‌رساند پس ماحصل این تحقیق بر یک مقدمه و پنج فصل استوار می‌باشد که فصل اول شامل مباحث همچون بیان و تعریف مسأله، سوال‌های اصلی و فرعی و پیشینه تحقیق، فرضیه‌های تحقیق معنای لغوی واژه‌های کلیدی تحقیق می‌باشد.

فصل دوم: تاریخچه اشاعره، بررسی حقیقت ایمان و رابطه آن با اسلام، عمل صالح علم و یقین و نقصان و زیاده و مراتب ایمان و کفر و فسق قرار گرفته است.

فصل سوم: اختصاص به مکتب معتزلی‌ها یافته است که همین مطالب فوق بررسی قرار گرفته است و از نظر متکلمان معتزله مراد از واجبات و محرمات بیان شده.

فصل چهارم: معنای لغوی و اصطلاحی شیعه و تاریخچه امامیه بیان شده و اندیشمندان امامیه بیان شده، و اندیشمندان امامیه در مورد ماهیت ایمان، رابطه اسلام و ایمان، عمل صالح، ایمان با یقین و مراد از واجبات و محرمات، مراتب و نقصان و زیاده ایمان مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و اشتراکات و اختلافات بین هر سه گروه بیان شده، و قول حق و صواب بیان شده است و اونجا به اثبات رسیده که تسلیم قلبی از مهم‌ترین ارکان ایمان می‌باشد علاوه از ارکان دیگر و لازم بذکر است که در مطالب فوق الذکر برجسته‌ترین نظر علامه طباطبائی بیان شده است.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۴	فصل اول کلیات
۵	۱. تبیین موضوع تحقیق
۶	۲. سؤالات اصلی
۶	۳. سؤالات فرعی
۶	۴. پیشینه‌ی تحقیق
۸	۵. فرضیه‌های تحقیق
۸	واژه‌های کلیدی تحقیق
۸	ایمان
۱۰	کفر
۱۲	فسق
۱۲	عمل
۱۳	خوارج
۱۴	بیدایش خوارج
۱۶	مرجئه
۱۹	فصل دوم ماهیت ایمان از دیدگاه اشاعره
۲۰	تاریخچه اشاعره
۲۳	ماهیت ایمان از دیدگاه اشاعره
۲۴	۱. ابوالحسن اشعری
۲۷	۲. ابوبکر باقلانی
۲۸	۳. امام الحرمین جوینی
۲۹	۴. امام فخر رازی
۳۱	۵. تفتازانی

۲۲ ۶ قاضی ایجی
۲۴ ایمان و عمل
۲۴ ۱. امام فخر رازی
۲۵ ۲. تفتازانی
۲۷ علم، یقین و ایمان
۲۹ یقین
۴۰ ایمان، کفر و فسق
۴۸ رابطہ ایمان و اسلام
۵۴ مراتب ایمان
۵۵ زیادت و نقصان ایمان
۵۵ ۱. ابوالحسن اشعری
۵۶ ۲. ابوبکر باقلانی
۵۷ ۳. امام الحرمین جوینی
۵۷ ۴. امام فخر رازی
۵۸ ۵. تفتازانی
۵۹ ۶. ابومنصور بغدادی
۵۹ ۷. قاضی ایجی
۶۰ ۸. امام غزالی
۶۲ جمع بندی آرای اشاعره
۶۳ فصل سوم تاریخچه معتزله
۶۴ وجه تسمیہ
۷۱ سقوط معتزله
۷۲ علل سقوط معتزله
۷۳ ماهیت (حقیقت) ایمان از دیدگاه معتزله
۷۴ واصل بن عطاء
۷۴ علی جبائی
۷۴ نظاء
۷۵ بیہقی
۷۷ المنزلت بین المنزلتین
۷۸ وعد و وعید

۸۲ ابن ابی الحدید
۸۳ دلایل معتزله درباره‌ی ایمان
۸۶ ایمان و عمل
۸۸ ایمان و اسلام
۸۹ روایات
۹۲ مراد از انجام واجبات و ترک محرمات
۹۴ مراتب ایمان
۹۴ زیادت و نقصان ایمان
۹۵ خلاصه و جمع‌بندی آراء معتزله
۹۷ فصل چهارم تاریخچه‌ی فرقه امامیه
۹۸ شیعه در لغت
۹۹ تاریخچه پیدایش شیعه
۱-۲ ایمان از دیدگاه امامیه
۱-۳ ۱. شیخ صدوق
۱-۴ ۲. شیخ مفید
۱-۵ ۳. سید مرتضی
۱-۶ ۴. شیخ طوسی
۱-۷ ۵. علامه حلی و خواجه نصیرالدین طوسی
۱-۸ ۶. شهید ثانی
۱-۹ ۷. علامه محمد حسین طباطبائی
۱۱۱ ایمان و عمل
۱۱۲ ۱. شیخ مفید
۱۱۳ ۲. شهید ثانی
۱۱۴ ۳. محقق اردبیلی
۱۱۵ ۴. علامه طباطبائی
۱۱۷ ایمان و یقین
۱۱۸ ۱. علامه طبرسی
۱۱۹ علامه طباطبائی
۱۴۲ مراد از واجبات و محرمات
۱۲۵ مراتب ایمان

۱۲۹	زیادت و نقصان ایمان
۱۳۳	خلاصه
۱۳۵	فصل پنجم اشتراکات و اختلافات
۱۳۶	اشاعره و امامیه
۱۳۷	ایمان و عمل
۱۳۹	یقین و علم
۱۴۱	فسق و کفر
۱۴۳	ایمان و اسلام
۱۴۷	ازدیاد و نقصان ایمان
۱۴۹	معتزله و امامیه
۱۴۹	افتراقات
۱۴۹	نقد و بررسی نظریه معتزله
۱۵۰	نقد و بررسی
۱۵۲	دلایل عقلی
۱۵۳	نظریه معرفت
۱۵۳	نقد و بررسی
۱۵۶	نقد و بررسی نظریه علامه ضباطبائی
۱۵۸	تحلیل در روایات
۱۶۰	نظریه مختار
۱۶۵	خلاصه و نتیجه گیری
۱۷۰	کتابنامه

انسان آفریده شده است تا بر طبق قوانین خاصی که از طرف پروردگار تنظیم شده حرکت کند، ولی در این حرکت آزاد است که در مسیر حقیقت و حق و باطل قدم گذارده و گام بردارد.

قرآن کریم نیز به اشاره به این نکته فرموده است: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَّ إِمَّا كَفُورًا»^۱ در این آیه انسان بما هو انسان در نظر است که مورد هدایت و راهنمایی خداست که صاحب اختیار می‌باشد؛ از این رو مسأله‌ی آزمایش و قیامت و بازجویی و بازپرسی مطرح می‌شود تا انسان مسیر کامل را برگزیده و آنچه می‌تواند سرنوشت انسان را در آخرت در او جایگاه کاملاً متفاوت جنت و رضوان الهی یا دوزخ و عذاب خداوندی تعیین نماید. «ایمان» باعث می‌شود که انسان اشرف مخلوقات شده و از خسران زیان کاری و بوجی‌گرایی بیرون بیاید و خدای خودش را شناخته و در هدف مقدس قرآن سهیم شود و بر آن مسیر تفکر نموده و حرکتش و رفتار و گفتارش را تطبیق نماید. قرآن کریم صریحاً می‌فرماید: «وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ»^۲. «به عصر سوگند، که همه‌ی انسانها در زیانند، مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند، و یکدیگر را به حق سفارش کرده و یکدیگر را به شکیبایی و استقامت توصیه نموده‌اند»؛ در این سوره مشاهده می‌کنیم که پس از خسران و زیانکاری اولین مسئله مطرح شده «ایمان» است، یعنی تنها وسیله و برنامه و حرکتی که نجات‌دهنده بشر است، ایمان می‌باشد، چون انسان برای تکامل آفریده شده است و ایمان، انسان را به

۱. انسان/۳.

۲. عصر/۱-۳.

پرواز درمی آورد و به درجه عالی انسانیت می‌رساند و ایمان است که سد سقوط فرد و افراد است.

بنابراین «ایمان» نقطه عطف در زندگی بشر است و نقطه آغازین زندگی دیندارانه بدون شک ایمان می‌باشد. و لذا ورود به مرحله زندگی دینی مستلزم شناخت حقیقت و ماهیت ایمان و لوازم و مسائل اصلی مطرح پیرامون آن می‌باشد. ایمان نگاه انسان را نسبت به دنیا و مسائل مربوط به آن تغییر می‌دهد و تأثیر در اقوال و افعال و سکنات و حرکات افراد می‌گذارد.

ما می‌توانیم تأثیر ایمان و مقابله کفر را به طور واضح و روشن مشاهده کنیم. آیا آن مجاهدتهایی که در آغازین روزهای بعثت پیامبر اسلام (ص) صورت پذیرفت جز برای دعوت مردم به ایمان و رهاندن آنان از پلیدی و ظلمت بود؟ آیا آن رنجهایی که عمار یاسر و میثم تمار تحمل کردند به دلیل ایمانشان نبوده است؟ و حتی بعد از پیامبر اسلام (ص) جنایات وحشتناک و حیرت‌انگیز که خوارج و مرجئه مرتکب شدند به خاطر کج فهمی و درک نادرست آنها از ماهیت ایمان نبوده؟ اگر درک و فهم خوارج از مسأله ایمان درست بود یقیناً آن جنایات ضد انسانیت صورت نمی‌پذیرفت و هم چنین فهم و درک نادرست مرجئه از ماهیت ایمان بود که موجب اباحیگری در جامعه شد و موجب طغیان هرچه بیشتر حاکمان ظالم گردید. وقتی ما از ایمان فقط یک دید معرفتی داشته باشیم و به عمل هیچ اهمیتی ندهیم، در این صورت جامعه چه وضعیتی خواهد داشت؟ همانطوریکه اشعری و معتزلی‌ها در مورد ماهیت ایمان در کشمکش با یکدیگر افتادند که یکی گفت ایمان فقط تصدیق قلبی است و لو با زبان انکار خداوند هم بکنید مهم نیست، و دیگری گفت، ایمان فقط عمل نیک انجام دهید و لو منافق هم باشید باز آن را مؤمن خواند، پس جامعه دچار وسوسه‌ها و اختلافات خواهد شد. به همین دلیل ما در این رساله ماهیت ایمان را از دیدگاه سه

فرقه اسلامی (اشاعره، معتزله و امامیه) قرار دادیم، زیرا مسأله ایمان از عمده مسائل کلامی است که بین متکلمان مورد اختلاف بوده است؛ چون این سه گروه مذکور نقش مهمی در مباحث کلامی اسلامی ایفا می نمایند؛ ارائه نموده، و ارتباط ایمان با اسلام و رابطه ایمان و کفر و فسق، ایمان و عمل مراتب ایمان و زیادت و نقصان ایمان از نظر هر سه گروه مطرح و بررسی قرار گرفته شده است. پس از بیان دیدگاه و نظرات آنان مطالب بیان شده مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل اول

کلیات

کلیات

۱. تبیین موضوع تحقیق

یکی از اعمال زیربنایی و ضروری در حیات معنوی انسان ایمان آوردن است. باور و گرویدن انسان به غیب و مبدأ هستی، اساس ادیان توحیدی بویژه دین اسلام را تشکیل می‌دهد؛ اولین دعوت انبیاء و سفیران الهی به ایمان بوده است، نخستین گام برای ورود به یک دین؛ ایمان آوردن به آن است، و سائر دستورات و برنامه‌های مختلف دین بر محور آن قرار دادند. ایمان و باور قلبی نسبت به کمال مطلق، یعنی خدای متعال؛ و دیگر اصول دین که بعد از توحید قرار دارند؛ رمز موفقیت در زندگی دنیا و آخرت می‌باشد. حلقه اتصال انسان به عالم ملکوت و مسایل معنوی؛ ایمان است، ایمان در جهت شکوفایی استعدادها و شناخت افراد بشر، نقش ارزنده و مثبت دارد. در حقیقت تأثیر ایمان در احیاء و زنده کردن اعمال نیک و شکوفا ساختن آنها منحصر به فرد است، ایمان نوعی عمل قلبی و باورهای باطنی است که منشاء همه معنویات در زندگی انسان است ایمان باعث رو آوردن به دین و سعادت و رستگاری است، شرط رسیدن به رحمت خاص پروردگار و نجات جاوید در آخرت ایمان خواهد بود، از دیدگاه اسلام، ایمان در ابعاد مختلف زندگی انسان تأثیر بسیار بنیادی و نقش محوری دارد، زیرا تمام دستورات شریعت و ابعاد آن تحت شعاع و نور ایمان هستند و بویژه صفات شایسته و فضایل و اعمال نیک از ایمان مایه می‌گیرند. آری مؤمن است که کمالات انسانی و ملکه‌های نفس را به دست می‌آورد، روح و بدن خویش را به حسنات و خصال نیک می‌آراید و مؤمن در سختی و طاعت و آسیب و مصیبت و در مقابل فشار عامل معصیت، صبر و پایداری می‌کند به همین دلیل سه فرقه‌ی اشاعره، معتزله و امامیه که سرشاخه‌های اسلامی هستند موضوع ایمان را مورد بررسی قرار داده‌اند.

۲. سؤال اصلی

اصلی‌ترین سؤال ما اینستکه: «اشاعره، معتزله و امامیه» چه تبیینی از حقیقت ایمان ارائه کرده‌اند؟!

۳. سوالهای فرعی

۱. ایمان در لغت به چه معناست؟
۲. رابطه ایمان و عمل
۳. رابطه ایمان و کفر
۴. رابطه ایمان و فسق
۵. رابطه ایمان و یقین
۶. مراتب ایمان چیست؟
۷. آیا ایمان قابل زیادت و نقصان است؟
۸. اشتراکات و اختلافات فرقه‌های کلامی فوق درباره‌ی ماهیت ایمان چیست؟
۹. قول حق درباره ماهیت ایمان کدام است؟ چرا؟

۴. پیشینه‌ی تحقیق

از آنجا که ایمان گوهر اصلی و درون مایه‌ی اساسی دین است، قرآن کریم به واژه «ایمان» توجه ویژه‌ای کرده است. به گونه‌ای که در قرآن کریم آیات فراوانی با عبارتهای مختلف، از ایمان و ویژگی‌های آن، صفات مؤمنان، آثار و مراتب و سخن به میان آورده و از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و امامان معصوم علیهم السلام درباره‌ی ماهیت ایمان پرسیده شده، نشان دهنده‌ی این است که این بحث میان

مسلمانان آن زمان مطرح بوده.^۱ پس ما در مورد این بحث روایات فراوانی داریم که نشان دهنده این مطالب می باشد.

اما با گذشت زمان، اختلاف سیاسی به اوج خود رسید و باعث شد که فرقه‌های مانند «خوارج» «مرجئه» «قدریه» و «جهمیه» و ... در میان مسلمانان به وجود آمدند و شبهاتی درباره ایمان و کفر از طرف آنها گسترش پیدا کرد و از سوی متکلمان شیعی و معتزلی و اشعری پاسخ داده شد.

عبدالقاهر بغدادی می گوید: بحث ایمان و کفر در زمان حضرت علی علیه السلام به اوج خود رسید وقتی که گروه زیادی از جناح حق از جنگ صفین فاصله گرفتند و خوارج شعار می دادند، «ان الحكم الا لله» وقتی از آنان پرسیده شد که چرا شما علی (علیه السلام) را قبول نمی کنید، گفتند: ما اصلاً (نعوذ بالله) حضرت علی علیه السلام را مسلمان نمی دانیم چه رسد به امیر المؤمنین، زیرا رضایت به حکمیت غیر خدا گناه کبیره است و هر کس مرتکب گناه کبیره شود باید توبه کند و الا کافر است.

پس آنان در اصل با مفهوم کافر، یعنی جهت سلبی ایمان سر و کار داشتند و نه توضیح مفهوم ایمان. اما این رویکرد آغازین بحث حد و مرز ایمان، صورت کلامی به خود گرفت و خود خوارج نیز در آن دچار اختلاف شدند و در داخل خوارج هم باعث پیدایش بیست فرقه خارجی شد.^۲

^۱ اصول کافی، کلینی، ج ۲، ص ۴۳ و ۴۴، باب ایمان و کفر و حدیث ۳ و ۶، التعارف للمطبوعات و سنن بن ماجه،

محمد یزید قزوینی، ج ۱، ص ۸۹ و ۹۰، باب ۹، حدیث ۶۴ و ۶۵، دارالجیل بیروت.

^۲ الفرق بین الفرق، عبدالقاهر بغدادی، تحقیق محمد محی الدین عبدالحمید، ص ۷۳ دارالمعرفه، بیروت.

۵. فرضیه‌های تحقیق

عموم اشاعره ایمان را تصدیق قلبی تعریف کرده‌اند. معتزله با تعریف ایمان به انجام واجبات و به ترک محرمات تعریفی عمل‌گرایانه از ایمان ارائه کرده‌اند. در میان امامیه: ایمان معرفت، اعتقاد قلبی و اقرار زبانی و هم التزام عملی به آن تعریف شده است. به نظر می‌رسد که عمل از لوازم و ثمرات ایمان است.

واژه‌های کلیدی تحقیق

ما در این تحقیق چند تا واژه داریم که با آنها سر و کار داریم و اینجا معنای لغوی آنها را بیان می‌کنیم مانند، ایمان، کفر فسق، عمل، اشاعره، معتزله و خوارج و مرجئه.

ایمان

ایمان از صیغه‌ای «افعال» مصدر ثلاثی مزید از ماده «أ-م-ن» به معنای تصدیق کردن و گرویدن، اذعان نمودن، ایمن گردانیدن، امان دادن، اقرار کردن و ضد کفر به کار رفته است.

(أمن) دو تا معنا دارد: یکی - (أمن) به معنای امانت می‌باشد که ضد خیانت به کار می‌رود. در این صورت معنای «أمن» سکون قلب می‌باشد. دوم: معنای (أمن) تصدیق می‌باشد.

با توجه به دو معنای یاد شده برای «أمن» چرا خدا را «مؤمن» می‌نامیم بعضی از اهل علم قائل هستند که «المؤمن» از صفات خداوند عالم می‌باشد در این صورت معنا این می‌شود: کسی که از ثواب و اجر به دیگران وعده داده باشد آنرا تصدیق کند. «من»: ایمنی، و بعضی‌ها گفتند: خدا را «مؤمن» می‌گوییم، چون اولیاء

خودش را از عذاب ایمن می‌دارد، قرآن می‌فرماید: «فَاذْأَمِنْ بَعْضِكُمْ بَعْضًا»^۱ «اگر بعضی دیگر خاطر جمع باشند، یعنی باو اطمینان داشته باشید که خیانت نخواهد کرد. پس امن، امانه و امان در اصل به یک معنا هستند»^۲.

دیگر آیه‌ی: «أَفَأَمِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَمْ يَأْتِيهِمْ بِالْأَسْنَاءِ وَإِيَّاتَا وَهَمَّ نَائِمُونَ»^۳

«آیا اهل شهرها ایمنند که عذاب ماشبانه آنگاه که در خوابند بسوی آنها بیاید»

«وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا»^۴

بنابر آنچه گذشت امانت را از آنچه می‌گویند که شخصی امانت‌گذار از خیانت آنکه امانت پیش اوست مطمئن و ایمن است.

و آیاتیکه آمن، آمنوا و سایر مشتقات آن به معنای ایمان آوردن است، اکثر آنها

با «باء» متعدی شده‌اند و یا با «لام» مانند: «كُلَّ آمِنَ بِاللَّهِ»^۵ و «فَأَمِنَ لَهُ لَوْطٌ»^۶

اما ماده «امن» به دو منظور در باب افعال برده می‌شود: یکی افاده معنای تعدیه،

دیگری رساندن به معنای صیروت.

تفتازانی می‌گوید: ایمان در لغت بمعنای تصدیق می‌باشد و ایمان از ماده «امن»

از باب افعال می‌باشد در این صورت یا برای صیروت یا برای تعدیه می‌آید. بحسب

اصل مؤمن را مصدق می‌گویند، زیرا مؤمن به سبب تصدیق از انتساب کذب ایمن

می‌گردد و یا به سبب تصدیق دیگری از تکذیب ایمن می‌گرداند.

^۱ بقره/۲۸۳.

^۲ مقایس اللغة، ابن فارس حواشه، ابراهیم شمس‌الدین، ج ۱، ص ۷۲ و ۷۳، محمد علی بیضون دارالکتب العلمیه بیروت ۱۴۲۰ ق. (ط-۱)، ۱۹۹۹ م، و کتاب العین، خلیل، تحقیق عبد الحمید هندآوی، ج ۱، ص ۹۰، دارالکتب

العلمیه بیروت، (ط-۱) ۱۴۲۴ ق) ۲۰۰۳ م.

^۳ اعراف/۹۷.

^۴ بقره/۱۲۵.

^۵ بقره/۲۸۵.

^۶ عنکبوت/۲۶.

اگر ایمان مقرون به «با» باشد، در این صورت به معنای اقرار و اعتراف می‌رساند قرآن می‌فرماید: «آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ»^۱ «رسول به آنچه خدا بر او نازل کرد اعتراف دارد».

و اگر ایمان متعدی با «لام» شود در این صورت به معنای اذعان و قبول به کار می‌رود مانند: «وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ»^۲ «ای بمصدق لنا»^۳.

کفر

این کلمه تقيض ایمان می‌باشد، «آمَنَّا بِاللَّهِ وَكَفَرْنَا بِالطَّاغُوتِ، كَفَرَ بِاللَّهِ يَكْفُرُ كُفْرًا وَكُفُورًا وَكُفْرَانًا» از باب ثلاثی مجرد از ماده (ک_ف_ر) می‌باشد و سه تا مصدرش می‌آید، در لغت به معنای پوشاندن شیء است.^۴ شب را کافر گوئیم زیرا که اشخاص را می‌پوشاند و عرب زارع را نیز کافر می‌گویند که تخم را در زمین می‌پوشاند و قرآن می‌فرماید: «أَعْجَبُ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ، أَى الزَّرْعِ»^۵

کافر را کافر می‌گویند، زیرا روی فطرت توحیدی را سرپوش نهاده، و کفاره هم از همین معنا است، زیرا گناهان را می‌پوشاند.

کفار بیشتر در کفران نعمت به کار می‌رود و کلمه کفر در انکار دین بکار می‌رود و کلمه «کفور» بضم کاف، هم استعمال می‌شود.

۱. بقره ۲۸۵.

۲. یوسف ۱۷.

۳. شرح المقاصد، سعد الدین ننتازانی، ج ۵، ص ۱۷۵-۱۷۶، تحقیق دکتر عبدالرحمن عمیره، منشورات الرضی؛

کتاب العین، خلیل ابن احمد فراهیدی، ج ۱، ص ۹۰.

۴. لسان العرب، ابن منظور مصری، ج ۵، ص ۱۴۴، نشر ادب الحوزة، قم، ۱۴۰۵ ق.

۵. حدید/۲۰.